

काही आठवणी (भाग ३)

ललिता फडके

वेळकाढू प्रश्नोत्तरे

पुण्यात 'नूमवि' मध्ये गीतरामायणाचा कार्यक्रम रात्री साडेआठ वाजता ठरला होता. नेहमीप्रमाणे प्रेक्षकांची गर्दीं झालेली होती. घरच्या सतरंज्या आणून लोक अगदी रस्त्यावर बसले होते. शाळेच्या दोन्ही बाजूंचे रस्ते वाहनांसाठी बंद केलेले होते. स्टेजवर तंबोरे ठेवलेले दिसत होते, पण ते आडवे करून ठेवलेले होते. पेटी दिसतच नक्हती. प्रभू रामचंद्रांच्या फोटोला हार घातलेला होता. बाकी स्टेजवर कोणीच दिसत नक्हते. बच्याच वेळाने बाबूजी एकटेच स्टेजवर आले. माईकवाल्यांनी माईक आणून त्यांच्यासमोर ठेवला. सगळे प्रेक्षक 'हे काय चाललंय' असा विचार करत होते. ह्यांनी बोलायला सुरुवात केली, "माझे साथीदार मुंबईहून तीनच्या गाडीने पुण्याला येणार होते. पण ते अजून आलेले नाहीत. त्यामुळे कार्यक्रम सुरू करता येत नाहीये. साथीदार येईपर्यंत आपण प्रश्नोत्तराच्या स्वरूपात बोलू या." मग काय, लोक अनेक प्रश्न विचारू लागले. एका वेळी एकाने प्रश्न विचारण्याची सूचना ह्यांनी केल्यामुळे प्रश्नोत्तराचा कार्यक्रम अगदी व्यवस्थित पार पडला.

साधारण दहा-साडेदहाच्या सुमारास ‘आले आले’चा गलका ऐकायला आला व प्रेक्षक मंडळी साथीदारांना वाट देण्यासाठी उभी राहिली. लोकांनी टाळ्या वाजवून त्यांचे स्वागत केले. स्टेजवर आल्यावर ह्यांनी उशिराचे कारण विचारल्यावर, खंडाळा घाटात काम चालू असल्याने गाडी उशिरा आल्याचे समजले. त्या वेळी नेहमीच खंडाळा घाटात दुरुस्तीचे काम चालू असे व त्यामुळे गाड्यांना उशीर होई.

डॉक्टरांकडून ‘उचलबांगडी’

बाबूजींचा धारवाडला ‘गीतरामायणा’चा कार्यक्रम होता. कार्यक्रम असला की, साथीदार सातसाडेसातला जेवून घेत असत. हे मात्र कार्यक्रमापूर्वी कधीच जेवत नसत. जेवल्याने गाताना त्रास होत असे. फक्त हळद-साखरेचे गरम गरम अर्धा कप दूध घेऊन कार्यक्रमाला जात. पहिल्या कार्यक्रमानंतर लगेच दुसऱ्या दिवशी दूरवरच्या मेडिकल कॉलेजमध्ये कार्यक्रम होता. आदल्या दिवशीच्या कार्यक्रमाला काही डॉक्टर मंडळी अगदी आवर्जून आली होती. ठरल्याप्रमाणे कार्यक्रम झाला. कार्यक्रम चांगला रंगल्यामुळे रात्री खूप उशीर झाला. डॉक्टरांनी गाडी आणल्यामुळे घाई नव्हती. ज्यांच्या घरी उतरलो होतो, त्या बाई म्हणाल्या, “तुम्ही (बाबूजी) जेवून घेता ना?” म्हणाले, “आता जेवण नको. डॉक्टर मंडळी बरीच लांबून आली आहेत.” तरी ती माऊली म्हणाली, “मी दूध आणते, ते तरी घ्या.” हे “बर” म्हणाले.

सर्वांनी सामान गाडीत ठेवले. अगदी निघताना दुधाचा गरम ग्लास त्या माऊलीने बाबूजींच्या पुढे ठेवला. ह्यांना त्यांचा आग्रह मोडवेना. दूध पिऊन सर्वांना नमस्कार करून हे गाडीत बसले. गाडी सुरु झाली आणि ५-६ तासांनी मेडिकल कॉलेजजवळ उभी राहिली.

सर्वांची राहण्याची सोय तिथेच केलेली होती. तिथे एकदमच ह्यांची तब्येत बिघडली. सारखे जुलाब क्हायला लागले. डॉक्टर लोक जवळच होते. त्यांनी औषध दिले, पण काहीच उपयोग झाला नाही. जुलाबाच्या त्रासाने ह्यांच्या पायात अगदी त्राण राहिले नाही. धड झोप नाही. चेहरा इतका उतरला की, डॉक्टरांना वाटले, आता काही उद्या संध्याकाळी कार्यक्रम होणार नाही. सर्व डॉक्टर्स काळजीत पडले.

दुसऱ्या दिवशी साडेपाच वाजता कार्यक्रम होता, म्हणून श्री. घाणेकरांनी सर्व साथीदारांकडून वाद्ये नीट सुरात लावून घेतली. बडगे यांनी तंबोरे सुरात लावले. हामोनियमवर स्टॅंड व गाण्याची वही लावून ठेवली.

बरोबर सव्यापाच वाजता तीन डॉक्टर्स ह्यांच्या खोलीवर आले. हे शांतपणे झोपलेले होते. खूपच थकलेले होते. डोळ्यांखाली काळी वर्तुळे आली होती. एका डॉक्टरने ह्यांना गार पाणी प्यायला दिले आणि विचारले, “पाणी प्यायल्याने बरे वाटते ना?” हे ‘हो’ म्हणाले. दुसऱ्या डॉक्टरने कंगव्याने ह्यांचे केस सारखे केले. अंगावरचे कपडेही सारखे केले.

त्यानंतर चक्क त्या तीन डॉक्टर्सनी बाबूजींना उचलले व एकदम स्टेजवर नेऊन

बसविले. ह्यांना प्रथम काही कळेचना. पण स्टेज व पेटी पाहिल्यावर हे हसले. जरासा तोल जात होता, तरी स्टेजवरची मनासारखी तयारी पाहून त्यांना खूपच बरे वाटले.

घाणेकरांनी तंबोरा वाजवायला सुरुवात केली. तसा ह्यांनी पेटीचा भाता सुरु केला. पेटीचे सूर वाजू लागले. आणि गाणे सुरु झाले.

सर्व डॉक्टरांना प्रथम भीती वाटत होती, पण कार्यक्रम हळूहळू रंगू लागला. टाळ्यांचा कडकडाट होऊ लागला. सर्व डॉक्टर मंडळी एकदम खूष झाली. कार्यक्रम तीन तासांनी संपला. पडदा पडल्यावर डॉक्टर्स स्टेजवर आले. “बाबूजी, तुम्ही आमच्यावर रागावला नाहीत ना? तुमची प्रकृती इतकी खराब असताना आम्ही असं वागायला नको होतं.” ह्यांनी त्यांची समजूत घातली व म्हणाले, ‘बरं झालं, तुम्ही मला पेटीजवळ आणलं. त्यामुळे मी गाऊ शकलो, नाहीतर झोपूनच राहिलो असतो. माझ्यावर रामकृपा आहे.’

नंतरच्या स्वागत समारंभात डॉक्टरांनी बाबूजींची कालची अवस्था कशी होती, याचे वर्णन केले. ते ऐकून सर्वांनाच आश्वर्य वाटले. एवढा आजारी असून हा माणूस तीन तास गाऊ शकतो!

दुसऱ्या दिवशी डॉक्टरांनी औषधांची एक बॉक्स ह्यांना देऊन मोटारीने पुण्याच्या घरी आणून सोडले.

‘श्रीखंड महाराज की जय!’

नागपूरला ‘धनवटे रंगमंदिरा’त एका वर्षात शंभराहून अधिक कार्यक्रम झाले म्हणून ग.दि.मां.ना अध्यक्ष म्हणून बोलावले होते व रेडिओवरील ‘गीतरामायणा’त ज्यांनी ज्यांनी भाग घेतला होता, त्या कलाकारांना पुण्याहून बोलाविले होते. सर्व कलाकारांनी त्यांनी गायलेली मूळची दोन-दोन गीते गायली. हा कार्यक्रम सकाळी होता व संध्याकाळी परत दुसरा, बाबूजींचा स्वतःचा ‘गीतरामायणा’चाही कार्यक्रम होता.

‘गीतरामायण’ कार्यक्रमामुळे आमचा मुक्काम नागपुरास वारंवार होऊ लागला. जेवणाची आमंत्रणे बरीच येऊ लागली. ज्या दिवशी कार्यक्रम असेल, त्या दिवशी हे कोणाकडे बाहेर जेवत नसत. एकदा चार दिवसांचे ‘गीतरामायण’ ठेवले होते. दोन दिवस छान कार्यक्रम रंगला, पण तिसऱ्या दिवशी एका वयस्कर बाईंनी खूप म्हणजे खूपच आग्रह करून आम्हांला जेवावयास बोलावले. जेवणात श्रीखंड पाहून मी ह्यांना म्हणाले की, “आज कार्यक्रम आहे. श्रीखंड खाऊ नका.” ह्यांनी मान हलवली.

पुरुष मंडळी भोजनास बरीच होती. त्यामुळे पहिली पंगत पुरुषांची झाली. आग्रहाआग्रहाने घरची मंडळी सर्वांना वाढत होती. ह्यांचे जेवण अगदी कमी असल्याने, त्यांना आग्रह करताना पाहून मी घाबरलेच. दोन दिवसांचा कार्यक्रम - जागरण आणि जेवण्याच्या नागपुरी आग्रहाने मला तर भीतीच वाटली. ‘थोडं घ्याच,’ हा आग्रह चालूच. पानात कधीही अन्न टाकावयाचे नाही, अशी ह्यांची शिस्त. त्यामुळे ह्यांचे आज काय होणार, हीच धागधूग होती.

दुसऱ्या पंगतीत आम्ही सर्व बायका जेवायला बसले. सर्वांना पानसुपारी दिल्यानंतर घरी परतले. कधीही दुपारी न झोपणारे हे दुपारी थोडेसे झोपले, पण आज कार्यक्रम आहे, या धसक्याने उठले व पेटी घेऊन रियाजाला बसले. आवाज प्रथम चांगला वाटला. नंतर घोगरा झाला व थोड्या वेळाने गाताना त्यांना खूप त्रास होऊ लागला. पण थोड्या वेळाने आवाज सुटेल, या नादात तसेच रियाज करू लागले.

कार्यक्रमाची वेळ जवळ येऊ लागली, तेव्हा हे घाणेकरांना म्हणाले की, “आज कार्यक्रम होणार नाही. थिएटरवर जाऊ या, बघू काय होते ते.” तसे घाणेकर म्हणाले, “श्रीखंड महाराज की जय”. थिएटर भरलेले होते. वेळेवर पदडा वर गेला. स्टेजवर पेटी-तंबोरा घेऊन सर्व साथीदार बसलेले होते. जरा हात लांब करून ह्यांनी माईक हातात घेतला व बोलावयास सुरुवात केली. ह्यांचा घोगरा आवाज ऐकून माईकवाला पुढे आला. त्याने बाबूजींच्या समोरचा माईक उचलला आणि तो सामानात ठेवण्यासाठी वळला. हे बाबूजींनी पाहिले व ते त्याला म्हणाले, “तुम्ही हे काय करता? माईक माझ्यासमोर ठेवा.” तो घाबरून म्हणाला, “इकडचे लोक (नागपूरकर) खूप रागीट आहेत. कार्यक्रम रद्द झाला आहे, हे समजल्यावर ती मंडळी स्टेजवर येऊन मोडतोड करतील. त्यात माझे सर्व माईकही तोडतील.” तेव्हा हे म्हणाले, “तुझे झालेले सर्व नुकसान मी भरून देईन. आधी माईक समोर ठेवा.” हे ऐकल्यावर माईकवाल्याने माईक समोर ठेवला. बाबूजी प्रेक्षकांना म्हणाले, “आज माझा आवाज खूपच बसला आहे. मी चार दिवसांनी हाच कार्यक्रम परत करीन. तिकिटे जपून ठेवा.” एवढी विनंती केली तरीही एका माणसाने त्यांना ‘पराधीन आहे जगती’ म्हणाल का, असे विचारलेच. बाबूजी ‘हो’ म्हणाले. त्यांनी दोन अंतरे म्हणून दाखवले.

सर्वांनी गाणे ऐकले व सर्वजण शांतपणे निघून गेले, तेव्हा माईकवाल्याला अगदी गहिवरून आले. “ये मैने कभी नहीं देखा” असै तो सारखा म्हणत होता.

नागपूरकरांनी बाबूजींवर नेहमीच अतोनात प्रेम केले.

- ललिता फडके

(श्री. श्रीघर फडके यांच्या परवानगीने, कै. सुधीर फडके यांच्या ‘जगाच्या पाठीवर’ या आत्मचरित्रातून)